

УДК 94 (32):001.89

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9\(39\)-860-868](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-9(39)-860-868)

Костючок Петро Леонтійович кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри етнології і археології, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, [https:// orcid.org/0000-0001-8719-8723](https://orcid.org/0000-0001-8719-8723)

Солонець Ірина Федорівна кандидат історичних наук, доцент кафедри етнології і археології, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0003-1853-4652>

Щербін Лілія Василівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії, факультет історії, політології і міжнародних відносин, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-4456-6597>

СТАРОДАВНІЙ ЄГИПЕТ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ К. ДЕРОШ НОБЛЕКУР

Анотація. Стаття присвячена дослідженню життя та багатогранної діяльності Крістіани Дерош Ноблекур (1913–2011), видатної французької єгиптологині, археологині та багаторічного головного куратора відділу єгипетських старожитностей у Луврі. На основі аналізу її спогадів, публікацій та біографічних матеріалів, розкрито ключові етапи її життєвого шляху: від дитячого захоплення стародавнім Єгиптом, становлення як професіонала, до блискучої академічної кар'єри, активної боротьби за збереження культурної спадщини стародавніх цивілізацій. Особлива увага приділена її ролі в міжнародній кампанії з порятунку пам'яток Нубії, якій загрожувало затоплення внаслідок будівництва Асуанської греблі. У статті підкреслюється, що К. Дерош Ноблекур була не просто науковцем, а пристрасною і рішучою захисницею світової історичної спадщини. Її заклик до міжнародної спільноти про порятунок храмів Нубії мобілізував понад 50 країн та залучив безпрецедентні ресурси для збереження унікальних пам'яток. У статті висвітлено й інші знакові проекти К. Дерош Ноблекур, серед них організація відомих виставок, зокрема "Тутанхамон та його час" (1967), яка відійшла від традиційного показу «красивих предметів» та розповідала цілісну історію, що зробило її рекордно популярною, порятунок мумії Рамзеса II, якій загрожувало руйнування, та її лікування у Франції. Завдяки

своїй академічній успішності, відвазі в Русі Опору та невпинній боротьбі за збереження історії, Крістіана Дерош Ноблекур стала легендою єгиптології та прикладом для наслідування. У статті доведено, що вона своєю пристрастю, мужністю та наполегливістю змінила ставлення людства до власної культурної спадщини.

Ключові слова: Крістіана Дерош Ноблекур, єгиптологія, археологія, Нубія, порятунок пам'яток, ЮНЕСКО, культурна спадщина, Тутанхамон, Лувр, стародавній Єгипет.

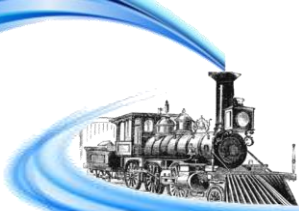
Kostyuchok Petro Leontiyovych candidate of historical sciences, associate professor, professor of the Department of Ethnology and Archaeology, faculty of history, political science and international relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, [https:// orcid.org/0000-0001-8719-8723](https://orcid.org/0000-0001-8719-8723)

Solonets Iryna Fedorivna PhD in History and Ethnology, Associate Professor Department of Ethnology and Archeology, Faculty of History, Politology and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0003-1853-4652>

Shcherbin Liliia Vasylivna candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the Department of World History, faculty of history, political science and international relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-4456-6597>

ANCIENT EGYPT IN SCIENTIFIC ACTIVITIES K. DEROSCH NOBLECOUR

Abstract. The article is devoted to the study of the life and multifaceted activities of Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011), an outstanding French Egyptologist, archaeologist and long-time chief curator of the Department of Egyptian Antiquities at the Louvre. Based on the analysis of her memoirs, publications and biographical materials, the key stages of her life path are revealed: from a childhood fascination with ancient Egypt, her emergence as a professional, to a brilliant academic career, and an active struggle for the preservation of the cultural heritage of ancient civilizations. Particular attention is paid to her role in the international campaign to save the monuments of Nubia, which were threatened by flooding due to the construction of the Aswan Dam. The article emphasizes that C. Desroches Noblecourt was not just a scientist, but a passionate and determined defender of the world's historical heritage. Her appeal to the international community to save the temples in Nubia mobilized more than 50 countries and attracted unprecedented resources to

preserve unique monuments. The article also highlights other landmark projects of K. Deroche Noblecourt, including the organization of landmark exhibitions, in particular "Tutankhamun and His Time" (1967), which departed from the traditional display of "beautiful objects" and told a coherent story, which made it a record-breaking hit, the rescue of the mummy of Ramses II, which was threatened with destruction, and its treatment in France. Thanks to her academic success, courage in the Russian Resistance and the relentless fight for the preservation of history, Christiane Deroche Noblecourt has become a legend of Egyptology and a role model. The article proves that with her passion, courage and perseverance, she changed the attitude of humanity towards its own cultural heritage.

Keywords: Christiane Desroches Noblecourt, Egyptology, archeology, Nubia, monument rescue, UNESCO, cultural heritage, Tutankhamun, Louvre, ancient Egypt.

Постановка проблеми. Крістіана Дерош Ноблекур (1913–2011) – відома французька археологиня, легенда єгиптології, відома науковиця, чиє життя та діяльність були присвячені вивченню та збереженню стародавньої єгипетської цивілізації. Авторка багатьох наукових праць про мистецтво та історію стародавнього Єгипту відіграла важливу роль у міжнародній кампанії з порятунку пам'яток Нубії. Дослідницю називали «володаркою Нілу», «верховною жрицею Рамзеса II», «королевою єгиптології».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній історіографії написано кілька книг та статей, присвячених біографії відомої науковиці [1–3], які відображають основні етапи життєвого шляху та професійної діяльності. Легендарне, захоплююче життя знаменитої єгиптологині та захопливої оповідачки стало темою для документального та мультиплікаційного фільмів, які демонструють, що «пристрасть, мужність та наполегливість можуть досягти великих успіхів» [4–5].

Мета статті – дослідити діяльність французької єгиптологині Крістіани Дерош Ноблекур.

Виклад основного матеріалу. К. Дерош Ноблекур народилася 17 листопада 1913 р. в Парижі у сім'ї юриста Л. Дероша. На думку дослідників життя науковиці її захоплення стародавнім Єгиптом розпочалось у віці шести років, коли вона одяглася в костюм мумії. Також дівчинка читала книги про повсякденне життя та похоронні ритуали мешканців долини Нілу, вдома організовувала тематичні бали. Важливим моментом для К. Дерош стало ознайомлення на сторінках відомого французького журналу «*L'Illustration*» у 1922 р. про відкриття Г. Картером і Дж. Карнавоном гробниці Тутанхамона [6].

Після навчання у ліцеї Мольєра у Парижі, К. Дерош отримала освіту на курсах єгиптології в Школі Лувру, Практичній школі вищих досліджень (Ефе), Католицькому інституті [7]. Серед її викладачів були відомі французькі

єгиптологи, зокрема, Е. Дріотон, під керівництвом якого захистила дисертацію «Дім і домашнє життя в Єгипті». У програмі «For intérieur» у 1996 р. К. Дерош Ноблекур переконувала, що своє покликання до єгиптології обрала на початку 1930-х рр. *з того моменту ніколи не полишала вивчення єгиптології, її приваблювало все.*

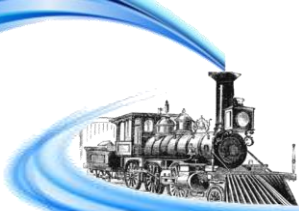
У 1936 р. К. Дерош приєдналася до Відділу єгипетських старожитностей у Музеї Лувру як керівник проєкту. У 1938 р. розпочала працювати в Французькому інституті східної археології в Каїрі, куди її призначили резидентом. «Це була незначна революція, оскільки К. Дерош стала першою жінкою-єгиптологом у Франції, яка обійняла інституційну посаду як у Луврі, так і в Каїрі» [8].

У 1938–1940 рр. К. Дерош була учасницею археологічних розкопок Інституту в Єгипті (Едфу, Дейр-ель-Медіні, Медамуді та Північному Карнаку) [9]. В Едфу вона брала участь у франко-польських розкопках на чолі з польським єгиптологом К. Міхаловським, під час яких знайшла гробницю дружини відомого єгипетського чиновника.

Під час Другої світової війни К. Дерош повернулася до Лувру, де допомагала евакуювати музейні експонати до неокупованої Франції. Жінка приєдналась до Руху Опору, передавала таємні повідомлення, була арештована гестапо.

У 1954 р. науковиця повернулася до Єгипту як експерт ЮНЕСКО для підготовки порятунку пам'яток Нубії через проєкт Асуанської греблі, сприяла створенню в 1955 р. Центру досліджень та документації Стародавнього Єгипту, єгипетської організації, що займалася проведенням перших обстежень храмів Нубії. «Її виступи на трибуні ЮНЕСКО були вирішальним кроком у формуванні принципу всесвітньої спадщини, що підлягає колективному захисту, одного з найміцніших і найплідніших досягнень загальнолюдської совісті» [10]. К. Дерош Ноблекур була рушієм, голосом цієї унікальної кампанії з порятунку пам'яток Нубії. Вона закликала єгипетських чиновників не миритися з цією катастрофічною втратою їхньої культурної спадщини, «це було схоже на проповідь у пустелі», її переконували, що вона даремно витрачає час [11]. Проте на думку французької єгиптологині вона «боролася за справу, яка стосувалася її як громадянки світу, а також за честь людства» [12]. К. Дерош Ноблекур лобіювала порятунок нубійського комплексу у виступах, зверненнях, наукових публікаціях.

Уряди Єгипту та Судану у квітні та жовтні 1959 р. звернулися до ЮНЕСКО з проханням врятувати пам'ятки та храми стародавньої Нубії, які були приречені зникнути під водою після будівництва Асуанської греблі. Це звернення спровокувало безпрецедентну кампанію. Було мобілізовано міжнародних експертів та кошти для демонтажу та повторного монтажу шести груп пам'яток на нових місцях. Через загрозу остаточного занурення на глибину 50 метрів необхідність порятунку унікальних пам'яток була нагальною і технічно складною.

З березня 1964 р. Абу-Сімбел перетворився «на гігантський міжнародний будівельний майданчик, де разом працювали інженери, робітники та адміністратори всіх національностей» [13]. Порятунком пам'яток Нубії – це складний і масштабний процес, який тривав у 1960–1980 рр. Храми розібрали на окремі блоки, які пронумерували, щоб потім можна було правильно зібрати на новому місці. Науковці інвентаризували пам'ятники, написи та наскельні рельєфи, розташовані в єгипетській та суданській Нубії. Два великі храми були реконструйовані на 64 метри вище стародавнього місця, ідентично та в тій самій орієнтації, щоб сонце могло мати такий самий вплив, як і раніше, на фасад та всередині святилища. Побачивши вперше реконструйований єгипетський храм у 1968 р., К. Дерош Ноблекур *«подумала, що це сон»*, і що *«це було чарівно»*, вона пам'ятала це навіть 40 років потому [14]. Для неї Абу-Сімбел був восьмим дивом світу [15], «синонімом технологічної експертизи та віхою в міжнародній співпраці» [16].

До унікальної та відповідальної міжнародної кампанії порятунку храмів у Нубії, «сучасної епічної поеми, на основі безпрецедентного єгиптологічного братства» залучено було 50 країн, акумульовано ресурси, знання попри складну політичну ситуацію часів холодної війни.

К. Дерош Ноблекур організувала виставку «Тутанхамон та його час», яка презентувала 45 предметів з гробниці фараона XVIII династії (1361–1342 рр. до н. е.) у Малому палаці Музею образотворчих мистецтв міста Париж [17]. Ця виставка, яку побачило понад 1,24 мільйона осіб, більше п'ятдесяти років була найбільш відвідуваною виставкою у Франції (рекорд був побитий у 2019 р. виставкою «Тутанхамон, скарб фараона», організованою в Гранд-Аль-де-ла-Віллетт).

Про прибуття експонатів Каїрського музею на військовий аеропорт Ле-Бурже зняли репортаж. У сюжеті на французькому телебаченні 24 грудня 1966 р. про скарби, які вперше покинули Єгипет, коментувала К. Дерош Ноблекур, яка супроводжувала цінний вантаж з Каїру до Парижу, щоб анонсувати виставку «Тутанхамон і його час» [18].

Відкриття виставки «Тутанхамон та його час» відбулося за участі міністра культури А. Мальро та міністра культури Єгипту С. Окаша. Через ажіотаж та популярність замість запланованих чотирьох місяців експозиція тривала сім: 17 лютого – 4 вересня 1967 р. [19].

У програмі «Історичні понеділки» («Les lundis de l'histoire») 6 березня 1967 р. К. Дерош Ноблекур представила виставку «Тутанхамон та його час», це було своєрідне відео-запрошення на перегляд експозиції. Представляючи найрідкісніші витвори мистецтва, пов'язані з фараоном Тутанхамоном, єгиптологиня простежила його *«в еволюції його життя до моменту його смерті»*. Вона демонструвала глядачам які *«єгиптяни були витонченими та поетичними»*,

підкреслювала важливість *сили сонця* в Стародавньому Єгипті: «*Усе побудовано за зразком життя сонця, що сходить і заходить*» [20].

Ця виставка за задумом К. Дерош Ноблекур не просто демонструвала артефакти, а розповідала історію життя і смерті фараона Тутанхамона. Науковиця критикувала виставки, які просто виставляють красиві предмети без значення.

Виставку відвідав Президент Франції Ш. де Голль. Для останньої відвідувачки Р. Кірш екскурсію провів директор Музеїв Франції Ж. Шателен. Їй подарували магнітофон із записом коментарів К. Дерош Ноблекур [21]. Гроші, отримані від продажу квитків були використані для порятунку пам'яток Нубії.

У 1973 р. телевізійний режисер А. Фледерік створив серію програм під назвою: «Шедеври Лувру», де щовечора перед новинами на Antenne 2 куратор представляв великий шедевр з національного музею. Другий епізод передачі «Аменхотеп IV» створений з К. Дерош Ноблекур [22]. Фрагмент бюста Аменхотепа IV в амарнанському стилі Лувр отримав від Єгипту як почесний подарунок на знак визнання участі Франції у порятунку храмів Нубії.

У 1976 р. прибуття мумії Рамзеса II до Парижу стало ще однією яскравою подією в кар'єрі К. Дерош-Ноблькур. Мумію привезли не тільки з метою організувати виставку, але й порятунку від грибків, реставрації.

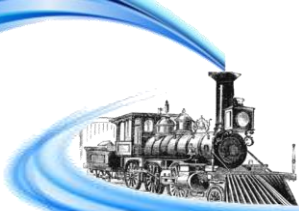
У 1970–1983 рр. єгиптологиня проводила археологічні дослідження у Фіванському регіоні [23]. У 1974 р. стала головним куратором відділу єгипетських старожитностей у Луврі. У 1998 р. за ініціативи К. Дерош Ноблекур встановили пірамідіон на Луксорському обеліску на площі Згоди в Парижі.

У Школі Лувру науковиця викладала курс єгипетської археології. «Історик єгипетського мистецтва К. Дерош Ноблекур запровадила цю дисципліну у французьке академічне викладання, заклавши основи граматики стилів фараонівського Єгипту, висвітлюючи та розшифровуючи приховані грані символізму, який був для неї важливим ключем до проникнення в єгипетський всесвіт» [24]. К. Дерош Ноблекур стверджувала, що «Стародавній Єгипет – це перший у світі гуманізм» [25].

Науковиця радила як стати єгиптологом: вивчити англійську та німецьку мови, щоб проводити бібліотечні дослідження, а також мати добрі загальні знання з орієнталізму та єгиптології. Вона наголошувала, що без філології вивчення єгиптології не має сенсу [26], підкреслювала важливість знань та навчання.

К. Дерош Ноблекур – це перша жінка, яка отримала у 1975 р. Золоту медаль найбільшої французької державної науково-дослідної організації Національний центр наукових досліджень (CNRS). Вона також була кавалером Срібної медалі ЮНЕСКО та Великого хреста Ордена Почесного легіону.

Упродовж свого життя К. Дерош Ноблекур популяризувала історію стародавнього Єгипту. У 2007 р. у віці 94 років колишня кураторка музею Лувр

розповіла про своє життя під час десяти інтерв'ю, які були присвячені кільком темам: порятунок Нубійських храмів; історія єгиптології; гробниця Тутанхамона; єгипетські колекції Лувру; Рамзес II; розкопки в Єгипті; доля цариці Хатшепсут, символізм у давньоєгипетському мистецтві та архітектурі; правління Ехнатона; легенда про Осіріса та Ісіду.

К. Дерош Ноблекур померла у 2011 р. у віці 97 років. Для вшанування досягнень відомої науковиці у двох містах (Ле-Ман, Лаваль) вулиці, у Парижі сад, коледж названі на її честь [27].

Висновки. Таким чином, К. Дерош Ноблекур – відома французька єгиптологиня, археологиня, багатолітній головний куратор відділу єгипетських старожитностей у Луврі, яка зробила успішну академічну кар'єру. Її наукові дослідження стосувалися історії мистецтва стародавнього Єгипту, життя фараонів, історії археології. Інтерпретуючи та осягаючи по-новому культурні надбання стародавнього Єгипту, вчена сприяла вивченню та популяризації історії єгипетської цивілізації. К. Дерош Ноблекур була активною учасницею та промоутором міжнародної кампанії з порятунку храмів Нубії у Єгипті на чолі з ЮНЕСКО. К. Дерош Ноблекур організувала знакові виставки Тутанхамона та Рамзеса II в Парижі.

Література:

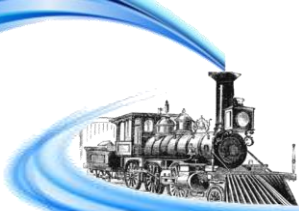
1. Fredrick K. Empress of the Nile: The Woman Who Rescued Egypt's Legacy: The Untold Story of Christiane Desroches-Noblecourt's Journey to Save Ancient Monuments and Redefine Egyptology. 2025. 117 p.
2. Le Tourneur d'Ison C. Christiane Desroches Noblecourt: la reine de l'égyptologie (Tallandier). 2022.
3. Olsson L. Empress of the Nile: the daredevil archaeologist who saved Egypt's temples from destruction (Random House). 2023.
4. Christiane Desroches Noblecourt : les aventures d'une archéologue dans l'Égypte des pharaons ! URL: https://www.youtube.com/watch?v=t8uz-_cWeYc
5. Christiane Desroches Noblecourt, une passion égyptienne (52'). URL: <https://vimeo.com/26365844>
6. Petacchi S. Christiane Desroches Noblecourt: A Legendary Life. URL: <https://the-past.com/feature/christiane-desroches-noblecourt-a-legendary-life/>
7. Andreu-Lanoë G. Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale. 2011. 111. P. 1–12.
8. Andreu-Lanoë G. Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale. 2011. 111. P. 1–12.
9. Andreu-Lanoë G. Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale. 2011. 111. P. 1–12.
10. Culture et histoire Egyptienne dans la vallée du Nil - Christiane Desroches Noblecourt <https://www.unesco.org/archives/multimedia/document-5537>
11. Olson L. Cette Française a mené l'un des plus grands sauvetages archéologiques de l'Histoire. URL: <https://www.nationalgeographic.fr/histoire/archeologie-antiquites-egyptiennes-cette-francaise-a-mene-lun-des-plus-grands-sauvetages-archeologiques-de-lhistoire>

12. Olson L. Cette Française a mené l'un des plus grands sauvetages archéologiques de l'Histoire. URL: <https://www.nationalgeographic.fr/histoire/archeologie-antiquites-egyptiennes-cette-francaise-a-mene-lun-des-plus-grands-sauvetages-archeologiques-de-lhistoire>
13. Maurel C. Le sauvetage des monuments de Nubie par l'Unesco (1955-1968). Égypte/Monde arabe [Online], 10 | 2013, Online since 10 February 2014, connection on 21 August 2025. URL: <http://journals.openedition.org/ema/3216>; DOI: <https://doi.org/10.4000/ema.3216>
14. Série «Christiane Desroches-Noblecourt, l'égyptologie en passion». Épisode 1/10: Le sauvetage des temples de Nubie, "c'était un projet tellement fou" URL: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/a-voix-nue/le-sauvetage-des-temples-de-nubie-6033437>
15. Desroches-Noblecourt C. Abou Simbel, huitième merveille du monde Christiane Desroches-Noblecourt. URL: https://ssl.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/pdf/pdf_abou_simbel_huitieme_merveille_du_monde.pdf
16. Desroches Noblecourt C. The Magic of Abu Simbel. The UNESCO Courier: a window open on the world, 1980. XXXIII. 2/3, P. 53–57.
17. Toutankhamon et son temps (17 février–4 septembre 1967). URL: <https://www.petitpalais.paris.fr/content/toutankhamon-et-son-temps-17-fevrier-4-septembre-1967>
18. Trésor de Toutankhamon arrive par avion militaire au Bourget avant d'être exposé au Petit Palais, Archives INA, 24/12/1966 <https://enseignants.lumni.fr/fiche-media/00000000561/les-grandes-expositions-toutankhamon-et-son-temps.html>
19. Guerrier S. Toutankhamon 1967: l'exposition hors norme. URL: <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/toutankhamon-1967-l-exposition-hors-norme-20190322>
20. Christiane Desroches Noblecourt : "Tout est calqué sur la vie du soleil levant et du soleil couchant." <https://www.radiofrance.fr/franceculture/christiane-desroches-noblecourt-tout-est-calque-sur-la-vie-du-soleil-levant-et-du-soleil-couchant-2660944>
21. Guerrier S. Toutankhamon 1967: l'exposition hors norme. URL: <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/toutankhamon-1967-l-exposition-hors-norme-20190322>
22. Si le Louvre m'était conté... Épisode 2 : Aménophis IV <https://www.youtube.com/watch?v=IHd4wc5dS5Y&t=31s>
23. Andreu-Lanoë G. Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale. 2011. 111. P. 1–12.
24. Andreu-Lanoë G. Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale. 2011. 111. P. 1–12.
25. Christiane Desroches Noblecourt : «L'Égypte ancienne, c'est le premier humanisme du monde». URL: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/christiane-desroches-noblecourt-l-egypte-ancienne-c-est-le-premier-humanisme-du-monde-3149168>
26. Série «Christiane Desroches-Noblecourt, l'égyptologie en passion» Épisode 2/10 : Christiane Desroches-Noblecourt raconte son parcours de pionnière en égyptologie URL: <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/a-voix-nue/la-carriere-d-une-egyptologue-9977550>
27. Laval. Des nouvelles rues vont porter le nom de femmes qui ont pris part à la Résistance. URL: <https://www.ouest-france.fr/pays-de-la-loire/laval-53000/laval-des-nouvelles-rues-vont-porter-le-nom-de-femmes-qui-ont-pris-part-a-la-resistance-7055073>

References:

1. Andreu-Lanoë, G. (2011). Christiane Desroches Noblecourt (1913–2011). Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale, 111, 1–12.
2. Christiane Desroches Noblecourt. (2011, March 18). Christiane Desroches Noblecourt, une passion égyptienne [Video]. Vimeo. <https://vimeo.com/26365844>

3. Christiane Desroches Noblecourt. (2025, August 21). Christiane Desroches Noblecourt : les aventures d'une archéologue dans l'Égypte des pharaons ! [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=t8uz-_cWeYc
4. Christiane Desroches Noblecourt. (n.d.). Culture et histoire Egyptienne dans la vallée du Nil - Christiane Desroches Noblecourt. UNESCO Archives. <https://www.unesco.org/archives/multimedia/document-5537>
5. Christiane Desroches Noblecourt. (n.d.). "L'Egypte ancienne, c'est le premier humanisme du monde". Radio France. <https://www.radiofrance.fr/franceculture/christiane-desroches-noblecourt-l-egypte-ancienne-c-est-le-premier-humanisme-du-monde-3149168>
6. Christiane Desroches Noblecourt. (n.d.). "Tout est calqué sur la vie du soleil levant et du soleil couchant.". Radio France. <https://www.radiofrance.fr/franceculture/christiane-desroches-noblecourt-tout-est-calque-sur-la-vie-du-soleil-levant-et-du-soleil-couchant-2660944>
7. Desroches-Noblecourt, C. (1980). The Magic of Abu Simbel. The UNESCO Courier: a window open on the world, 33(2/3), 53–57.
8. Desroches-Noblecourt, C. (n.d.). Abou Simbel, huitième merveille du monde. Clio. https://ssl.clio.fr/BIBLIOTHEQUE/pdf/pdf_abou_simbel_huitieme_merveille_du_monde.pdf
9. Fredrick, K. (2025). Empress of the Nile: The Woman Who Rescued Egypt's Legacy: The Untold Story of Christiane Desroches-Noblecourt's Journey to Save Ancient Monuments and Redefine Egyptology.
10. Guerrier, S. (2019, March 22). Toutankhamon 1967: l'exposition hors norme. Le Figaro. <https://www.lefigaro.fr/histoire/archives/toutankhamon-1967-l-exposition-hors-norme-20190322>
11. Laval. (2020, November 19). Des nouvelles rues vont porter le nom de femmes qui ont pris part à la Résistance. Ouest France. <https://www.ouest-france.fr/pays-de-la-loire/laval-53000/laval-des-nouvelles-rues-vont-porter-le-nom-de-femmes-qui-ont-pris-part-a-la-resistance-7055073>
12. Maurel, C. (2013). Le sauvetage des monuments de Nubie par l'Unesco (1955-1968). Égypte/Monde arabe, 10. <https://doi.org/10.4000/ema.3216>
13. Olson, L. (2023). Empress of the Nile: the daredevil archaeologist who saved Egypt's temples from destruction. Random House.
14. Olson, L. (2025, August 21). Cette Française a mené l'un des plus grands sauvetages archéologiques de l'Histoire. National Geographic. <https://www.nationalgeographic.fr/histoire/archeologie-antiquites-egyptiennes-cette-francaise-a-mene-lun-des-plus-grands-sauvetages-archeologiques-de-lhistoire>
15. Petacchi, S. (2025, August 21). Christiane Desroches Noblecourt: A Legendary Life. The Past. <https://the-past.com/feature/christiane-desroches-noblecourt-a-legendary-life/>
16. Petit Palais. (n.d.). Toutankhamon et son temps (17 février–4 septembre 1967). <https://www.petitpalais.paris.fr/content/toutankhamon-et-son-temps-17-fevrier-4-septembre-1967>
17. Radio France. (n.d.). Série «Christiane Desroches-Noblecourt, l'égyptologie en passion» Épisode 1/10: Le sauvetage des temples de Nubie, "c'était un projet tellement fou". <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/a-voix-nue/le-sauvetage-des-temples-de-nubie-6033437>
18. Radio France. (n.d.). Série «Christiane Desroches-Noblecourt, l'égyptologie en passion» Épisode 2/10 : Christiane Desroches-Noblecourt raconte son parcours de pionnière en égyptologie. <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/a-voix-nue/la-carriere-d-une-egyptologue-9977550>
19. Si le Louvre m'était conté... Épisode 2 : Aménophis IV. (2019, June 14). [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=IHd4wc5dS5Y&t=31s>
20. Trésor de Toutankhamon arrive par avion militaire au Bourget avant d'être exposé au Petit Palais, Archives INA, 24/12/1966. (n.d.). [Video]. Lumni. <https://enseignants.lumni.fr/fiche-media/00000000561/les-grandes-expositions-toutankhamon-et-son-temps.html>